

և այնչափ է աս բանիս ստուգութիւնը՝ որ եթէ երկու եղբարք՝ որոնց ծնողքը թոքացաւ ունենան, ծնանելուն պէս մէկմէկէ բաժնուելու ալ ըլլան երկուքն ալ դարձեալ նոյն ախտին տէր կ'ըլլան, թէ որ մասնաւոր կերպով մը նոյն ախտէն ազատելու համար ինչ զգուշութիւններ որ կը պահանջուի չըլլայ աւելցնելով : — Դարձեալ ծուռ կարծիք է հաւտալը թէ յիշարայ՝ կամ կարմրացաւ ըստած հիւանդութիւնը և ուրիշ ամէն տեսակ մորթային ախտերը տարափոխիկ են . վասն զի ըստուծոյ մասնաւոր նախախնամութեամբ՝ տարափոխիկ ախտերը որչափ որ ռամիկը կը կարծէ, անկէջ հարիւր անգամ աւելի քիչ են . և այսպիսի սուտ կարծիքներէ ու վախերէ կը պատահի շատ անգամ՝ որ կը զգուշանայ մարդ ձեռքէն եկած օգնութիւնը ընելու այնպիսի խեղճերու, որ աս տեսակ փոխադրական կարծուած հիւանդութեամբ կը մնան երեսի վրայ :

Ընտելն տեսակը ընդհանրապէս աւելի ուժով և կորովի մարդկանց կը փնտսէ, իսկ ապականակիր կամ ապականարար տեսակէն փնտսողները աւելի տկար, աղքատ և նորաբոյժ հիւանդները կ'ըլլան . իսկ գինեմոյնները, շատակերները, աղտոտ մարդիկները, վախկոտները, նախանձոտները ամէն տեսակ հիւանդութենէ աւելի՝ աս երկու տեսակ հիւանդութեանց ենթակայ կը սեպուին :

Հանրակիր ախտերուն դէմ տերութիւնը շատ աղէկ օրէնքներ հաստատած են, մասնաւոր պահապաններ դնելով, արգելանոցներ ու մաքրարաններ շինելով . ապականարարներուն դէմ ալ հոտած ջրերը ու ճահիճները ցամքեցնել տալով որ օդը չապականեն . բրինձ մշակելու տեղերուն կարգ դնելով, կերակրեղինաց գինը որոշելով, և այլն և այլն :

Սակայն ինչ և իցէ ատեն և ուր որ ըլլայ՝ աս անտանելի հանրակիր ըստած

ախտերուն մէկ պզտի նշանն ալ թէ որ սկսի երևնալ, շատ օգտակար է որ ամէն մարդ ալ լաւ գիտնայ աս ետեի դրած զգուշութիւնները ,

Ա . Ըստ կարի փախչիլ և զգուշանալ աղտոտ մարդկանցմէ ու տեղերէ :

Բ . Տերութեան հրամայած ամէն նախահոգ զգուշութիւնները ընել :

Գ . Կարգանչիւր մարդ ըստ կարի թէ ինքզինքը և թէ իր տունը մաքուր պահէ :

Դ . Բժիշկներուն տուած խորհուրդներուն ուշադիր ըլլալով պահել :

Ե . Ընտելին պէտք չէ շատ վախնալ և ոչ ալ սաստիկ յանդուգն ըլլալ, և այնպէս բռնէ մարդ ինքզինքը որ ոչ մարսողութեան և ոչ ալ ուրիշ կենդանական գործարանաց մէկուն պզտի այլալուծիւն մը բերէ :

Զ . Իսկ անոնք որ կամ'ի պաշտօնէ և կամ'ի մարդասիրութենէ այսպիսի հիւանդաց օգնութեան կ'երթան ու անոնց մէջ կը մտնեն, անկէ վերջը պէտք է մասնաւոր կերպով զգուշանան առողջներուն հետ ընտանութիւն ընելէն, որպէս զի չըլլայ թէ անոնց ալ նոյն հիւանդութիւնը պըշտարկեն, շատ անգամ մաքուր օդի մէջ պտըտին, բերանին ժողվուած լորձունքը թքնեն և այլն :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Բար :

ԲՆԱԿԱՆԻ կամ թէ ըսենք սնական կենդանիներու մէջ ամենէն վայրենին բաղն է, թէպէտ և աշխարհիս ամէն կողմերն ալ կը գտնուի : Երկայն ճամբայ կ'ընէ քայելով . ընդարձակ ծովեր կ'անցնի, ամէն կլիմայի կը դիմանայ ու որ և իցէ բան կ'ուտէ : Բազմազան մանալի յատկութիւն մը ունի որ գիւրաւ վայրենութիւնը կը կորսնցնէ ու կ'ընտանենայ, բայց աւելի դիւրութեամբ

Բադ :

ունեցած ընտանութիւնը մոռնալով դարձեալ վայրենի կը դառնայ : Բադերը երկու ցեղ կը բաժնուին , իրարու ներհակ բնութիւն ունենալուն համար . մէյմը տնական բադ , մէյմըն ալ վայրի բադ : Սենք հոս ընտանի բադին վրայ խօսինք , որ առանին տնտեսութե մէջ ալ շատ բանի օգտակար է :

Ինդհանրապէս երկու տեսակ տնական բադ կայ , որոնք իրենց մեծութեամբն ու փետուրներուն փայլունութեամբը միայն իրարմէ կը տարբերին : Պզտի տեսակը Հասարակ Բադ կ'ըսուի . իսկ մեծ տեսակը՝ Պեպեպեպանի Բադ : Իսոնցմէ առջինը աւելի օգտակար է , և պահելու համար ալ շատ աշխատութիւն չուզեր . բաւական է որ գետի կամ լճի մը քով ըլլայ որուն մէջ իր ուտելիքը գտնէ , թէ և իրեն ուտելու ուրիշ բան չորուի : Բիշ անգամ ջրէն դուրս կ'ելլէ , ու թէ որ ելլէ հեռայնայ՝ նապաստակն ու կուզ՝ ըսուած կենդանին վրան կը յարձրկին :

Երկրորդ տեսակ բադին տեսքը աւելի ազուր է , բայց որովհետեւ օգուտը քիչ է , անոր համար գեղ տեղումնք կը ջանան որ առջի տեսակը բազմացունեն :

Բադերը մարտին առջի օրերէն ինչուան մայիս ամսուն վերջերը հաւկիթ կ'ածեն , և շատերը ամէն օր : Ի՞նչ հաւկիթները հաւու հաւկիթներէն քիչ մը մեծ են . կեղեւը ամենաողորկ ու գոյնը կապտագոյն ճերմակ . համը հասարակ հաւու հաւկիթին նման , միայն ճերմկուցը քիչ մը անախորժ համունի :

Ինտանի բադը որչափ որ առատ ու դիւրաւ հաւկիթ կ'ածէ , անոր ներհակ նոյնչափ ալ դժուար թխսի կը նստի . և նստելէն ետքն ալ մեծ արթնութիւն ընելու է որ չըլլայ թէ հաւկիթները տանի ուզած տեղը դնէ . վասն զի երբեմն հաւկիթները ծածուկ տեղ մը դնելէն ետքը՝ ինքն ալ յանկարծ կը կորսուի , ու հազիւ թէ վեց շաբաթէն ետքը ձագերովը դուրս կ'ելլէ : Ի՞նչ բանս թէպէտ և շատ չպատահիր , բայց աղէկ է որ յայտնի տեղ մը թխսի նստի , քան թէ առանձին բոյնի մը մէջ այնչափ հաւկիթներու վրայ : Սինչե տասուերկու հաւկիթ թխսի կըրնաս դնել . բայց թէ որ պզտիկ բադ է ու թէն աւելի պէտք չէ դնել : Փորձեր տեսեր են որ բադ մը ուրիշ բադի հաւկիթներուն վրայ թխսի չուզեր նստիլ՝ և օտարի հաւկիթ ըլլալը մէկէն կը ձանչնայ , որ կարգէ դուրս բան է :

Բադի ձագերը երեսունութէկ օրուան մէջ հաւկիթէն կ'ելլեն , ու ասդիս անդին քալել կը սկսին կերակուր փնտռելու համար : Եթէ օրերը կերակրի համար հացի մանրուք պէտք է տալ կաթի կամ ջրի մէջ թաթխած , քանի մը օրէն ետքը ցորենի կամ մորացորենի ալիւր ու եղինձի՝ մատղաշ տերեւները խաշել ու բազերուն տալու է : Երբոր քիչ մը կ'ուժովնան՝ կրնաս այլ և այլ ընդեղէններ տալ . միայն թէ պէտք է մանրել ու ցորենի թեփով ու ջրով խառնել : Տասը կամ տասուերկու օրէն ետքը կրնայ թուղուիլ որ երթան իրենք իրենցմէ կերակուրին ձարեն . ան ատեն բադին մանր ու տկար ձագերը որ հազիւ թէ կանաչագոյն փետուրով մը ծածկած կ'ըլլան , կը սկսին ասդիս անդին իյնալ՝ որ լճացեալ ջուր մը գտնեն մէջը մտնելու համար : Երբոր կը գտնեն՝ մէկէն մէջը կ'ինջնան ու կը սկսին տապալալիլ և ուրախանալ . բայց թէ որ իրենց թրխամայրը հաւ մը ըլլայ , խեղճը լճին եզերքը տաղնապած կը սկսի ձուալ ու ձագերը կանչել :

Երբոր բադերը աղէկ մը կ'ուժով

նան ու կը մեծնան, անկէ ետքը վրանին հոգ պէտք չէ ընել: Ենթադրեալ ամէն բան կ'ուտեն, աղտոտ ճաշիներ, ձկներ, պտուղ, ընդեղէն, արմտիք ու ինչ և իցէ ուրիշ բան, միայն թէ քիչ մը խոնաւ ըլլայ. և թէ որ ուտելու չոր բան մը գտնեն՝ ջրի մէջ կը նետեն, կ'ըսեն, որպէս զի կակըղնայ: Շատակեր ալ են, և թէ որ զիրենք գետակի մը մէջ թողուս՝ ուր որ շատ ձկներ գտնուին, քիչ ատենուան մէջ բոլոր մանր ձկները կ'ուտեն:

Եւ իհարկէ որովհետեւ ասդիկէն անդիկէն փետուրներ կը ժողվէ, ու շատ անգամ ալ նաեւ իրեն վրայի փետուրները կը փետտէ, ոմանք կարծեր են թէ բազր փետուր ալ կ'ուտէ. որ բոլորովին սխալ է. իսկ փետուր ժողվելուն հաւանաւոր ան պատճառը աս է որ էգ բազր երբոր թխսի կը նստի, արուն իրեն կերակուր չըրէր, ուստի կը հարկադրի որ օրը գէթ անգամ մը որսի երթայ. նոյն միջոցին որպէս զի հաւկիթները չպաղին՝ զանոնք փետուրներով կը գոցէ, ու թէ որ բաւական փետուր ժողված չըլլայ՝ իրեն կուրծքիներն ալ կը փետտէ: Եւ բանիս համար ալ է որ երբոր հաւկիթ ածելու ժամանակը կը հասնի, բազրը փետուր ժողվելու համար հաւերուն վրայ կ'իյնան ու անոնց փետուրները փետտելու կը ջանան:

Եւ իհարկէ միսը ախորժակ համ ու սնունդ դարար ալ է: Եւ մոլթ կարմիր է ու վրան սև բծեր ունի: Շատ անգամ մէկ բունին մէջ երկու էգ թխսի կը նշտին ու իրարու հետ սիրով կը կենան:

ԱՍՏԵՂԱԲԱՇԽՈՒԹԻՆ

Եւ իհարկէ վրայ նոր արեանեանի մը գոհունակ:

Եւ իհարկէ աս օրերս Եւրոպայի ըստած մոլորակին վրայ բաց 'ի իրեն հրաշալի մանեակէն, եօթը հատ ալ արբանեակ

կամ լուսին գիտէինք: Եւ իհարկէ աս օրերս Եւրոպայի ըստած մոլորակին վրայ բաց 'ի իրեն հրաշալի մանեակէն, եօթը հատ ալ արբանեակ չեն ունենար՝ ետեւէ չեղաւ ուրիշ ալ գտնելու. բայց ետքէն 1671^{ին}, 1672^{ին} և 1674^{ին} ուրիշ չորս հատ ալ երևելին Եւրոպայի Եւրոպայի աստեղաբաշխը գտաւ: Եւ իհարկէ հարկը տարիի չափ միջոց՝ բանի որ Եւրոպայի հսկայած 39 ոտնաչափ դիտակը դեռ երկինք չէր ուղղած, կը կարծուէր թէ Եւրոպայի ուրիշ արբանեակ չունի. բայց ինքը 1789^{ին} ուրիշ մէկ վեցերորդ մըն ալ տեսաւ, մէկ երկու շաբաթ վերջը, սեպտեմբերի 17^{ին} ուրիշ եօթներորդ մըն ալ: Եւ աստեղագիտութեան հիմայ, որ գրեթէ յիսուսուինք՝ վաթսու տարի է, աս մոլորակիս բաց 'ի իրեն մանեակին վրայ եղած նոր դիտողութիւններէն ուրիշ երևելի տեղեկութիւն մը չունէինք. բայց մօտերս Եւրոպայի Եւրոպայի աստեղաբաշխը՝ գաղղիացի Եւրոպայի աստեղաբաշխին կը ծանուցանէ թէ աս սեպտեմբերի 18^{ին} գիշերը Եւրոպայի վրայ ուրիշ մէկ ու թերորդ արբանեակ մըն ալ տեսեր է:

Եւ իհարկէ աս աս ալ աւելցնենք, որով աս երևելի աստեղաբաշխին արդիւնքը կերպով մըն ալ կ'աւելնայ, թէ ինքը իր ձեռքովը ոչ միայն իր դիտակին ոսպնաձեւերը շինէր է, հապա նաեւ դիտակին յենարանը, որուն վրայ որ հանգչած է, և բովանդակ մէկալ կազմուածքը իւր սարօքը, որուն վրայ որ կը շարժի դիտակը:

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

Եւ իհարկէ հանգոյն յար ընթանամ
Երկրի նման եւ անշարժ կամ 1,
Ի համբուրից մերձ որոտամ
Եւ իհարկէ հեղուժ մաննանման:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ ՀԱՆԵԼՈՒԿ ԵՐ ԱՐԵՒ:

1 Ըստ կարծեաց հնոց: